

Arařtırma Makalesi/ Research Article

Safevî Askerî-Siyasî Sisteminde Gürcüler: İmam Kulî Han Özelinde Bazı Tespitler

Soheila Faraji*

(ORCID: 0000-0002-8004-1712)

Makale Gönderim Tarihi

16.05.2024

Makale Kabul Tarihi

15.06.2024

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Faraji, S., "Safevî Askerî-Siyasî Sisteminde Gürcüler: İmam Kulî Han Özelinde Bazı Tespitler", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (Haziran 2024), 176-193.

APA: Faraji, S. (2024). Safevî Askerî-Siyasî Sisteminde Gürcüler: İmam Kulî Han Özelinde Bazı Tespitler. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6(1) (Haziran 2024): 176-193.

Öz

Bu çalışmada, Safevîler'in askerî-siyasî organizasyonunda yer alan Gürcüler'e dair incelemelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda, Gürcüler'in Safevî sistemine girişleri ve katkıları, iki ana konu olarak ele alınmıştır. Bunlardan ilkinde Gürcüler'in, Safevî Hanedanı'nın askerî-siyasî sistemine entegrasyonu ve bu durumun Safevîler'e olan katkılarının bir analizi yapılmıştır. Bu çerçevede, Gürcüler'in Safevî ordusunda nasıl görev aldıkları, idari bürokraside hangi mevkileri işgal ettikleri ve Safevî hükümdarlarının güvenliğini nasıl sağladıkları incelenmiştir. İkinci olarak ise Fars Körfezi'nde Portekizler'in sömürgecilğine son verilmesinde askerî, siyasî ve ekonomik bakımlardan Gürcüler'in rolü incelenmiştir. Fars Eyaleti'nin Gürcü kökenli valisi ve aynı zamanda Safevî ordusunun komutanı olan İmam Kulî Han'ın, Portekiz-İspanya işgaline karşı direniş ve mücadelesi,

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türkiye, farajisoheila1394@gmail.com.

Ph. D. Candidate, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Main Discipline of History of Arts, Türkiye.

Gürcüler'in Safevî sistemine olan katkılarının önemli bir örneği olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safevî, Gürcü, Fars Körfezi, Üçüncü Güç, İmam Kulî Han.

Georgians in the Safavid Military-Political System: Some Observations with a Focus on Imam Quli Khan

Abstract

This study explores the role of Georgians within the Safavid military and political system, focusing on their integration and contributions. The first aspect examines how Georgians were integrated into the Safavids' military and political structures, and how this benefited the dynasty. Specifically, this section explores how Georgians participated in the Safavid army, held positions in the bureaucracy, and ensured the safety of Safavid rulers. Secondly, the role of Georgians in the military, political, and economic aspects of ending Portuguese colonialism in the Persian Gulf was examined. This section examines their contribution to ending Portuguese colonialism in the Persian Gulf. It highlights the resistance and struggle of Imam Quli Khan, a Georgian governor of Fars and Safavid military commander, against the Portuguese-Spanish occupation as a prime example.

Keywords: Safavid, Georgian, Persian Gulf, Third Power, Imam Quli Khan.

Giriş

Safevî Hanedanı (1501-1736), Kızılbaşların yanı sıra, askerî ve siyasî gücünü önemli ölçüde Gürcü kökenli askerlere dayandırmıştır. Gürcüler'in, Kızılbaşlar karşısında dengeleyici bir güç merkezi olarak Safevî sistemine entegrasyonu ve katkıları incelemenin odak noktası olmuştur. Bu bağlamda, Gürcüler'in Safevî döneminde kazandığı önemli mevkiler ve bu mevkilerin Safevî Hanedanı'nın başarısına nasıl katkıda bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Gürcüler içinden, özellikle devlette önemli görevlere gelmiş İmam Kulî Han'ın, Safevî ordusundaki liderlik rolüne ve Fars Körfezi'ndeki Portekiz-İspanya sömürgeciliğine son vermedeki kritik katkısı ayrıca değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, konunun anlaşılabilirliği açısından Portekiz'in Hürmüz Boğazı üzerindeki

tarihsel etkileri ve Fars Körfezi'nde yarattığı değişiklikler de değerlendirilmiştir.

Çalışma, ana kaynaklar ile ilgili literatüre dayanılarak hazırlanmıştır. Gürcüler'in, Safevî sistemine giriş ve etkileri hakkında bilgi veren ana kaynaklardan öne çıkanlar; "Tarîh-i Âlemârâ-yı Abbâsî", "Hulasat-ut-Tawarih", "Huld-ı Barin", "Tezkiretü'l-mülûk", "Düstûrû'l-Mülk", "Elkab u Mevacib-i Dovre-i Selatin-i Safevîyye" ve "Tarih-i Cihan-Ara-yi Abbasi" olarak sıralanabilir. İran'daki Gürcüler hakkında bilgi veren seyyahlardan Don García de Silva Figueroa, Pietro Della Valle, Jean Baptiste Tavernier, Sanson ve Chardin'in eserlerinden de ayrıca yararlanılmıştır. Bu seyyahlardan Tavernier'in yazdığı eserde, ordudaki Gürcüler görece daha ayrıntılı aktarılmıştır. Ayrıca, İmam Kulî Han ve oğullarının öldürülme olayına da ışık tutmaktadır.

Dönemle ilgili araştırmalar, Portekiz sömürgeciliğinin Fars Körfezi üzerindeki etkileri ve Safevî döneminin bu bölgedeki askerî-siyasî faaliyetleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Vosoki'nin eserleri ile Arnold Wilson'un "Fars Körfezi" adlı kitabı bu noktada öne çıkan çalışmalardır. Ağa Muhammed Zencani'nin, Portekiz arşivlerinden elde ettiği belgelerle hazırlamış olduğu makalesi de çalışmada yararlanılan önemli araştırmalardan biridir.

Gürcüler'in Safevî Devleti'ne Girişleri ve Entegrasyonu

Safevî döneminde Gürcüler'in İran devlet sisteminde yer alışı siyasî, ekonomik ve askerî boyutları olan karmaşık bir olguydu. Başlangıçta Gürcüler, İran'a savaş esiri olarak götürülmekteydi. Bunun yanı sıra Gürcüler'in siyasî ve askerî pozisyonlarda ve aynı zamanda İran'ın ekonomik hedeflerinde kullanılması stratejik bir boyuta sahipti.

Gürcistan'daki insan kaynakları, özellikle ipek yetiştirme yetenekleri, yani İran'ın ana ekonomik malı olan ipeğin üretimi, onların zorunlu göçlerinin ana nedenlerinden biriydi. Gürcüler'in bu faaliyetlerine tanık olan Tavernier, Mâzenderan'ın en iyi ipeğini Gürcülerin ürettiğini kayda geçirmiştir.¹

Safevî İran'ında Gürcüler, kültürel ve dini kimliklerini koruma hakkına sahiptiler. Della Valle'nin işaret ettiği bir örnekte, İran'ın Gürcü süvarileri, dışarıdan Müslüman olmalarına rağmen, içtenlikle kendi

¹ Jean Baptiste Tavernier, *Seyahatname*, ed. Hamid Şirani, çev. Abutürab Nuri (İsfahan: Kitabhane Sanai ve Kitabfuruşu Taiid-ı İsfahan, 1363), s. 596.

dinlerine bağlı kaldılar.² Başka bir örnekte, Şah I. Abbas'ın 1620'de şarap yasağını getirmesine rağmen, Fars Eyaleti'nin Gürcü valisi İmam Kulî Han'a saygı duyulması nedeniyle bu bölgede şarap yasağı uygulanmamıştır.³ Aslında Safevîler'in Gürcüler'den ekonomik ve askerî açıdan yararlanma amacı göz önüne alındığında, İran'daki Gürcüler'in kültürel ve dini değişiklikler karşısında zorlandıkları görülmez.

Safevî döneminde Gürcüler'in ekonomi ve toplum üzerindeki etkisini daha iyi anlamak için, onların İran topraklarındaki dağılımının analizi yararlı olabilir. İran kaynaklarına göre, Safevî döneminde İran'a gelen Gürcüler'in sayısı 225.000 kişi, Gürcü kaynaklarına göre ise bu sayı 245.000 kişidir.⁴ Gürcüler, Şah I. Tahmasb döneminde özellikle Kazvin ve çevresinde yerleşmişlerdir. Chardin, seyahatnamesinde Gürcü nüfusunun İran'ın her yerine yayıldığını ve onlardan birçok kişinin İran'da yaşadığını belirtmektedir.⁵ Bununla birlikte, iklimin daha ziyade uygun olduğu Fars Eyaleti, İsfahan (özellikle Faridan, Firuzabad, Buin va Miandaşt), Mâzenderan ve Farahabad'da Gürcü nüfusu yoğun olarak bulunmaktadır.⁶

Şah I. Abbas dönemine kadar Safevîler'in, Gürcistan'a yönelik genel siyaseti savaş ganimetleri elde etme veya Osmanlılar'a karşı askerî rekabette denge olarak kullanmak olmuştur. Bu seferler sırasında İran sarayına bir kısım Gürcüler ulaşmışlardır. Şah I. Tahmasb, "Tarafsızların Destekçileri" veya "Üçüncü Güç" olarak adlandırılan bir Gürcü grubunun oluşturulmasına destek vermiştir. Bu grupların, Kızılbaş güçleriyle mücadelede bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır. Nitekim, saray mensupları da Kızılbaşların gücünden korkuya kapılarak bu grubu dengeleyici bir güç olarak görmüşlerdir.

Bu grup, şahın desteğiyle İran sarayında hızla yer edinmiştir. Hatta şahın ölümünden sonra, Gürcü eşinden doğan oğlu Haydar Mirza'nın

² Pietro Della Valle, *Seyahatname*, çev. Şüca'üdin Şifa (Tahran: İlmi ve Farhangî, 1306), s. 333.

³ Nasrullâh Felsefî, *Zindegânî-yi Şâh 'Abbâs-ı Evvel* (Tahran: Tahran Üniversitesi, 1344), c. 2, s. 267.

⁴ Said Mulyani, *Caygah-ı Gorciha dar Tarih ve Tamadün-i İran* (İsfahan: Yıkta., 1379), s. 203.

⁵ Jean Chardin Seyahatname, *Seyahatname*, çev. Mohammad Abbasi (Tahran: Amir Kabir, 1335), c. 8, s. 212.

⁶ Mulyani, *Caygah-ı Gorciha dar Tarih ve Tamadün-i İran*, s. 225-226.

taht mücadelesi yine bu grup tarafından desteklenmiştir.⁷ Ancak sonrasında İsmâil Mirza, Kızılbaşların desteğiyle tahta çıkmayı ve Haydar Mirza öldürülmüştür.⁸

Tarafsızların Destekçileri veya Üçüncü Güç olarak adlandırılan oluşturulma sürecini anlamak için, Kızılbaşların yapısına odaklanmak gerekir. İran'ın askerî güçleri, I. İsmâil'in iktidara gelmesinden I. saltanatının sonuna kadar, başlangıçta Kızılbaş kabilelerinden oluşuyordu. Kızılbaşlar başlangıçta siyasî-dinî bir yapıda, Safevî hükümdarının (Mürşit-i kâmil; Zillullah) sadık müritleri olarak yer ve onun emirlerini samimiyetle yerine getiriyorlardı. Ancak Çaldıran Savaşı'nda (1514) Osmanlı Padişahı I. Selim'e karşı Şah İsmail'in yenilgisinin ardından, Safevî hükümdarına olan bağlılıkları azaldı ve kendilerini devletin nimetlerinin koruyucusu olarak görmeye başladılar.⁹ Bu nedenle, çeşitli Kızılbaş kabileleri arasında şahı kontrol etme ve hükümeti ele geçirme yarışları başladı. Bu durum, Kızılbaş kabilelerin kendi aralarında çatışmalara neden oldu.

İlk olarak, Kızılbaşlar, yedi ana Türkmen boyundan oluşuyordu ve daha sonra diğer boylar da onlara katıldı. Kızılbaş olmayan boylar, Talişlar, Lurlar, Kürtler ve bazı Fars hanedanları gibi, Kızılbaşlar tarafından Tacik veya İranlı olarak adlandırılıyordu.¹⁰ I. Tahmasb döneminde, devlette Kızılbaşlar askerî işlerin başında yer alırken, Tacikler ise bürokratik pozisyonlarda görev almışlardı. Bu durum devlet işlerinin gelişmesine ve ilerlemesine katkıda bulunmuş olsa da her iki grubun da rekabet ve üstünlük arayışı beraberinde çıkar çatışmasını da getirmişti. Bundan dolayı Şah I. Tahmasb, iki grubun çatışmasını bastırmak için "Üçüncü Güç" grubunu kurarak etkili şekilde kullanmaya çalışmıştı.

⁷ Roger M. Savory, *İran- I Asr- I Safavi*, çev. Kambiz Azizi (Tahran, 1389), s. 61-63.

⁸ İskender Bey Münşî Türkman, *Târîh-i 'Âlem'ârâ-yı 'Abbâsî*, ed. İrec Efşâr (Tahran: Amir Kabir, 1350), c.1, s. 120; Vali Kuli bin Davud Kuli Şamlu, *Kısas-ül Hâkânî*, ed. Seyid Hasan Sadat Nasiri (Tahran: Vezart-ı Farhang ve Irşad- ı İslami, 1371), s. 96; Mirza Muhammed Yusuf Vâle İsfahânî Kazvîni, *Huld-i Berîn: İran dar Ruzgar- ı Safaviyan*, ed. Mîr Hâşim Muhaddis (Tahran: Bonyad- ı Movkufat-ı Doktor Mahmud Efşâr, 1372), s. 383-385.

⁹ Roger M. Savory- Ahmet T Karamustafa, "Esmâ'il ı Safawî" (New York: Iranica, 2012), c. 8, s. 628-636.

¹⁰ Faruk Sümer, "Abbas I" (İstanbul: DİA, TDV Yayınları, 1988), c. 1, s. 17-19.

Şah I. Tahmasb'ın saltanatının sonlarına doğru, Kızılbaşlar, üstün konumlarının Gürcüler tarafından tehdit edildiğini fark ettiler. Bu döneme ait kaynaklara ve olayların akışına bir göz atıldığında; Gürcüler, Gürcüler, hükümette oluşan zafiyetten yararlanmış ve şahın da güvenini güvenini kazanarak devlet işlerinde değişiklikler yapabilmişlerdir. Hatta Hatta Kızılbaşlara özgü olan lala makamını¹¹ bile kendilerine uyarladılar uyarladılar ve Safevî şehzadelerini de kendilerinin destekleyicileri olarak olarak dönüştürdüler. Bu bağlamda, bir Gürcü'nün lala makamına atanması, I. Abbas'ın tahta çıkmasından önceki dönemde önemli bir değişiklik olmuştur.¹²

Amasya Antlaşması (1555) ile Osmanlılar ile barış dönemine girilmesi, I. Abbas'a İran ordusunda köklü değişiklikler yapma fırsat verdi. I. Abbas, "Şahın Kulları"¹³ olarak bilinen, Üçüncü Güç'ü Gürcü, Çerkes ve Ermeniler'den oluşan düzenli ve federatif bir ordu şeklinde oluşturdu. Üçüncü Güç, doğrudan I. Abbas'a bağlı bir ordu olmuştur. Az sayıda Gürcü asilzade de gönüllü olarak Safevî ordusuna katıldı. Safevî ordusundaki bu unsurlar, sarayda ve bürokraside yer edinebilmek için İslâm'ı kabul etmenin yanı sıra özel eğitim de alıyordu. Üçüncü Güç'ün insan kaynağı ve yetiştirilmesi, Osmanlı kapıkulu sistemine benzemektedir.¹⁴

I. Abbas'ın Gürcü politikası, N. Sason'un da dikkatini çekmiştir. O, seyahatnamesinde İran şahının Gürcü beylerine ve büyüklerine sevgi gösterdiğini, onları zengin tuttuğunu itiraf etmiş, şahın bu tutumunun sonucunda Gürcüler de İran şahına karşı büyük bir sevgi ve bağlılık duyarak kendi dinlerini ve vatanlarını unuttuklarını belirtmiştir.¹⁵

Bu güç, Kızılbaşlar karşısında dengeleyici bir ağırlık olarak işlev görmektedir. Yine bu güç, I. Abbas'ın Kızılbaşların askerî ve ekonomik gücünü sınırlamaya yönelik politikasının anahtarıydı. Neticede böyle bir denge politikası, Kızılbaş liderlerinin geleneksel yönetimlerinden uzaklaştırılmasının (Tımar) ve üçüncü güç birliklerinin diğer bölgelerde vali olarak atanmasının yolunu açtı. Bu değişiklikler, Kızılbaşların tek başına askerî güçlerinin egemenliğini kırarak, bundan sonra Kızılbaşların

¹¹ Türkman, *Târîh-i Âlem'ârâ-yı Abbâsî*, 1350, c. 1, s. 330.

¹² Savory, *İran- I Asr- I Safavi*, s. 64.

¹³ Chardin, *Seyahatname*, c. 8, s.213

¹⁴ C. Fleischer, "Allâhverdî Khan (2)" (New York: İranica, 1985), c.1, s. 892.

¹⁵ Nikola Sanson, *Sefernâme-yi Sanson Vaz-i Kışver-i Şâhenşâhi-yi İrân Der Zemân-i Şâh Suleymân-i Safevî*, çev. Taki Tefezzulî (Tahran: İbn Sinâ, 1346), s. 206.

güçlerini üçüncü güç birlikleriyle iş birliği yapmak zorunda kalmalarını sağladı.¹⁶ Türk ve İranlılar'dan oluşan Kızılbaş gruplar, önceki kazanmış oldukları önemli pozisyonlarda kalsalar da Gürcüler etkili olmaya devam etti.

Gürcüler, askerî ve siyasî yetenekleri nedeniyle I. Abbas'ın önemli mevkiler elde ettiler. Hatta onlar, İslâm'ı kabul ederek ve Şii olarak, İran tarihinde önemli akımların kaynağı olmayı başardılar.

Gürcüler Tarafından Elde Edilen Siyasî ve Askerî Yetkiler

I. Abbas'ın Kızılbaşlara duyduğu derin güvensizlik, Gürcüler'in Safevî Devleti'nde önemli siyasî ve askerî yetkiler kazanmalarını sağlamıştır.¹⁷ Nitekim Gürcüler, askerî komutadaki kurçî başı, kullar ağası, eşik ağası, tüfekçi ağası ve sipehsâlâr olarak adlandırılan mevkileri doldurmaya başlamıştır.¹⁸ Daha önce belirtilen reformlar sonrasında, Gürcüler'e bu alanlarda daha fazla itibar ve güç verilmiştir. Bunların yanında valilik, beylerbeylik, dârugâh gibi görevlere de Gürcüler getirilerek ülkenin farklı bölgelerini idare etmişlerdir.

Kurçî başı,¹⁹ şahın süvari birliklerinin en yüksek askerî rütbesi ve komutanıydı. Bu makamı üstlenen kişi, kendi süvari birliklerinin meselelerini ve davalara ilişkin serbestlik ve bağımsızlıkla yargı yetkisine sahipti.²⁰ Gelirlerin denetlenmesi, şahın korunması ve silahların taşınması gibi görevle kurçî başının temel sorumlulukları arasındaydı. Bin başı, yüz başı ve on başı gibi askerî birlikler onun komutası altındaydı.²¹ Kurçî, aynı zamanda Kızılbaş boylarının lideri olarak da kabul edilirdi. Bu pozisyona atanan Gürcüler arasında, Allah Verdi Han'ın oğlu Davud Han Tiflis'in Kurçî Baş²² ve Safî Ali Han Hamedan Kurçî Baş²³ gibi isimler sayılabilir. Görğın Sultan ve Garcasbi tanınmış yüzbaşılar arasında yer almaktadır. Hüsrev Bey gibi yüzbaşılık görevlerinin yanı sıra,

¹⁶ Willem Floor, *Divan ve Kuşun dar Asr-ı Safavi*, çev. Kazım Firuzmand (Tahran: Agâh, 1387), s. 363-365.

¹⁷ Floor, *Divan ve Kuşun dar Asr-ı Safavi*, s. 115-116.

¹⁸ Mirza Sami'a, *Tezkiretü'l-mülûk*, ed. Muhammed Dabîr-Siâkî (Tahran: Muhammed Dabîr-Siâkî, s. 1332), 5; Mirza Refi'a- Mohammad Taki Daniş Pejüh, *Düstûr'ül Mülûk* (Tahran: Macale-yı Danişkede-yı Edebiyat, 1347), s. 75.

¹⁹ Abdüllkadir Özcan, "Kurçî", (Ankara: DİA, TDV Yayınları, 2002), c. 26, s. 441.

²⁰ Engelbert Kaempfer, *Safarname-yı Kaempfer be İran*, çev. Keykavus Cihandari (Tahran: Harezmi, 1363), s. 87.

²¹ Mirza Sami'a, *Tezkiretü'l-mülûk*, s. 7.

²² Iskender Bey Münşî Türkman, *Zeyl- i Tarîh-i Âlemârâ-yı Abbâsî*, ed. Ahmed Soheili Hânsârî (Tahran: İslâmiye, 1317), s. 109.

aynı zamanda Karabağ'ın Cevanşir boyu emiri olarak da hizmet etmişlerdir.²³

I. Abbas'tan itibaren sipehsâlâr tabiri kullanılmaya başlanmıştır.²⁴ Sipehsâlâr, vezîr-i âzâmin ardından devletin en önemli makamına sahip komutanıdır.²⁵ Sipehsâlâr, askerî işlerde geniş yetkilere sahip olmuştur. Bu makama 1589'da ilk olarak İmam Kulî Han'ın babası olan Allah Verdi Han atanmıştır. Şah Safî döneminde diğer sipehsâlârlar arasında Safî Ali Han²⁶ ve Rüstem Han Kaheti bulunmaktadır.²⁷

Sipehsâlârdan sonra en yüksek askerî makam olan kullar ağası gelmektedir.²⁸ Bu mevki, İran'ın askerî makamında ikinci sırada yer almaktadır. Kullar ağası, tımar ve ödemelerden sorumludur.²⁹ Bunlar, süvari birliklerinde yer almışlardır.³⁰ En ünlü Gürcü kul ağaları arasında Allah Verdi Han,³¹ Görgin Han'ın yeğeni olan Hüsrev Han,³² Rüstem Han ve Siyâvuş Bey³³ bulunmaktadır.

Başka bir askerî görev olan eşik ağası, saraydaki törenlerden sorumludur.³⁴ Eşik ağası kendine özgü bir başlık kullanmakta, bu başlık da genellikle sarayın en yaşlı hizmetkarlarına verilmekteydi. Eşik ağası sarayın korunması ile harcamalarını yönetmekteydi. Diğer görevleri arasında şahın sarayını korumak, şehirde şahın ve kadınlarının hareket etmesi için yol açmak, cuma günleri şahın sağlığı için namaz ve dualar okumak, haber vermek ve şahın misafirlerini karşılamak bulunurdu. Bu

²³ Muhammed Mâ'sûm Hacigi İsfahani, *Hulâşatü siyer: Tarih- ı Ruzgar- ı Şah Safî Safavi* (Tahran: İlmi, 1368), s. 142.

²⁴ Erdoğan Mercil, "Sipehsâlâr", (İstanbul: DİA, TDV Yayınları, 2009), c. 37, s. 259-260.

²⁵ Kaempfer, *Safarname- yı Kaempfer be İran*, s. 90.

²⁶ Mirza Refî'a- Daniş Pejuh, *Düstûr'ül Mülûk*, s. 81.

²⁷ Klaus-Michael Rohrborn, *Nizam- ı İyalat dar Dore Safavi*, çev. Keykavus Cihandari (Tahran: İlmi ve Farhangi, 1383), s. 54.

²⁸ Mohammad Tâhir Vahid Kazvîni- İbrahim Dehgülan, *Târîh-i Cihân'ârâ-yı 'Abbâsî (Abbas nâme)* (Erak: Kştabfuruşi- ı Davudi (Ferdosi-yi Sabık), 1329), s. 47.

²⁹ Mirza Sami'a, *Tezkiretül-mülûk*, s. 7-8.

³⁰ Chardin, *Seyahatname*, c. 8, s. 211.

³¹ Mirza Refî'a- Daniş Pejuh, *Düstûr'ül Mülûk*, s. 498; Felsefi, *Zindegânî-yi Şâh 'Abbâs-ı Evvel*, c. 2, s. 92; Mirza Ali Naki Nasiri, *Elkab u Mevacib-i Dove-i Selatin-i Safevîyye*, ed. Yusuf Rahimli (Meşhed: Daneşgah- ı Firdevsî, 1371), s. 15.

³² Mohammad Halil bin Dâvûd Mar'şî-yi Safavi, *Mecmau't-Tevârîh: Dar Tahih- ı İnkıraz- ı Safaviye ve Vakay-ı Baa'd ta Sa- ı 1207 Hicri Kamari*, ed. Abbas İkbâl (Tahran: Sanâi ve Tahuri, 1362), s. 8.

³³ Türkman, *Zeyl- ı Târîh-i Âlemârâ-yı Abbâsî*, s. 140 ve 171.

³⁴ Kaempfer, *Safarname- yı Kaempfer be İran*, s. 100-105.

pozisyona sahip olan Gürcüler arasında, Gorgassbi Bey³⁵ ve Bavade Bey'i³⁶ öne çıkan isimler olarak sayılabilir.

Tüfekçi ağası, genel olarak binbaşı, yüzbaşı, çavuşlar ve rikaların (savaş meydanında şahın özel grubu) başıydı ve tüfekçilerin işleriyle ilgili ödemeleri de yönetiyorlardı.³⁷ Ayrıca tüfekçiler, genellikle savaş meydanlarında, piyade asker olarak ordu önünde hareket etmekteydi.³⁸ Tüfekçiler sadece savaş günlerinde çağırılan,³⁹ genellikle güçlü vücut yapısına sahip çiftçilerden oluşmaktaydı.⁴⁰ Kay Hüsrev Han, Rüstem Bey ve Zaman Bey, Gürcü tüfekçi ağaları arasında öne çıkanlardı.⁴¹

Tezkiretü'l-mülûk eserine göre, Safevî döneminde ülkenin yönetimi valinin sorumluluğundaydı. Gürcistan (Kaheti ve Kartli); Huzistan, Luristan ve Kürdistan gibi önemli bölgeler valiler tarafından yönetiliyordu.⁴² Valiler, Safevî Devleti'nin bir idarecisi olmalarına rağmen, bir tür bağımsızlığa sahiptiler ve hükümdarlar gibi kendi eyaletlerinin efendisi olarak kabul edilirdi. Yerel vergi ve gelirlerin denetimi gibi eyaletin iktisadi meselelerine de hâkim olma hakkına sahip olmuşlardı.⁴³ Bu bağlamda dört valinin sayılanlar dışında, Safevîler'de diğer eyalet ve şehirlerde valilik ve beylerbeylik yapan Gürcü kökenliler de bulunmaktaydı. Örneğin Rüstem Han, Safevî başkenti İsfahan'ın Dârugâh'ı olduğu halde, Kartli valisi olarak da kabul edilirdi. Diğer Kartli valileri ise, Şahnavaz Han,⁴⁴ Davud Han (Kartli'nin ilk Müslüman valisi)^{ve} Hüseyin Kulî Han (Vakhtang VI) idi. Ayrıca II. Konstantine (Muhammed Ali Han) ve Tahmuris Han Kaheti valiliği yapmıştı.⁴⁵

Beylerbeyilerin sayısı dönem dönem değişiyordu. Örneğin I. Abbas döneminde 37 beylerbeyi vardı. Bunların yaklaşık 25'i şahın kullarından oluşuyordu.⁴⁶ Bu rakam, Şah Sultan Hüseyin saltanatının sonlarında 13'e

³⁵ Hacıgî İsfahani, *Hulâşatü siyer: Tarih- ı Ruzgar- ı Şah Safî Safavi*, s. 279.

³⁶ Hacıgî İsfahani, *Hulâşatü siyer: Tarih- ı Ruzgar- ı Şah Safî Safavi*, s. 100.

³⁷ Mirza Samî'a, *Tezkiretü'l-mülûk*, 9; Mirza Refî'a- Daniş Pejuh, *Düstûr'ül Mülûk*, s. 84.

³⁸ Nasîri, *Elkab u Mevacib-i Dovre-i Selatin-i Safevîyye*, s. 20.

³⁹ Rohrborn, *Nizam- ı İyalat dar Dore Safavi*, s. 79.

⁴⁰ Mohammad İbrâhim Bâstânî-yi Pârîzi, *Siyaset ve İktisat-ı Asrı Safevî* (Tahran: Safâlişâh, 1362), s. 89.

⁴¹ Floor, *Divan ve Kuşun dar Asr-ı Safavi*, s. 243.

⁴² Mirza Samî'a, *Tezkiretü'l-mülûk*, s. 4.

⁴³ Rohrborn, *Nizam- ı İyalat dar Dore Safavi*, s. 138-139.

⁴⁴ Nasîri, *Elkab u Mevacib-i Dovre-i Selatin-i Safevîyye*, s. 71.

⁴⁵ Vahîd Kazvîni- Dehgûlan, *Târîh-i Cihân'ârâ-yı 'Abbâsî* (Abbas nâme), s. 301.

⁴⁶ Rohrborn, *Nizam- ı İyalat dar Dore Safavi*, s. 50.

düştü.⁴⁷ En ünlü Gürcü beylerbeyileri arasında, Şirvan beylerbeyi Hüsrev Bey ve Menûçîhr Han,⁴⁸ Fars Eyaleti beylerbeyi Allah Verdi Han ve İmam Kulî Han bulunmaktaydı.

Şah tarafından atanan Dârugâh, divan beyliğinin şubelerinden biri olup, dar anlamda asayişten sorumluydu. Dârugâhın temel görevi iç isyanları ve ayaklanmaları önlemek ve şehirleri korumaktı. Yine, suçluların cezalandırılması ve idam onun görevleri arasında yer almaktaydı.⁴⁹ I. Abbas yeni düzeni kurduktan sonra, İsfahan'ın dârugâhlığı miras yoluyla Gürcistan valilerinden birinin oğluna verildi.⁵⁰ Rüstem Han, sipehsâlârlık makamını elde etmeden önce, İsfahan'ın ilk Gürcü dârugâhıydı. İsfahan'a ek olarak, Kirman dârugâhı da genellikle Gürcü kökenlidir; Bohtân Bey gibi. Şehrin dârugâhına yapılan şikayetler genellikle beyliğin divanında ele alınırdı. Divan beyliği, eyalet halkının ve beylerbeylerin şikayetlerine de bakardı.⁵¹ Alikulî Bey, Levon Bey⁵² ve ayrıca İsfahan dârugâhını yöneten Safî Kulu Han gibi isimler, İsfahan dârugâhlarındandı. Ayrıca, Aleksandr Bey⁵³ ve Bavade Bey,⁵⁴ Kirman divan beyliğini yönetmişlerdi.

İmam Kulî Han ve Fars Hakimiyeti

İmam Kulî Han, Gürcistan'ın feodal "Undiladze" ailesinden Allah Verdi Han'ın oğluydu.⁵⁵ Allah Verdi Han, Şah Tahmasb döneminde İran sarayında hizmet etti. Ayrıca o, yeni kurulan orduya bağlı olarak tanınan ilk sipehsâlâr ve kullar ağası olarak da bilinirdi. I. Abbas'a en yakın kişilerden biri olarak dikkat çekti ki, şah ona "baba" diye hitap ederdi.⁵⁶

İmam Kulî'nin Fars Eyaleti'ne, aynı zamanda İran'ın önemli ve zengin⁵⁷ bir bölgesi, beylerbeyi olarak atanması, I. Abbas'ın

⁴⁷ Mirza Samî'a, *Tezkiretül'-mülûk*, s. 5.

⁴⁸ Vahîd Kazvîni- Dehgülan, *Târîh-i Cihân'ârâ-yı 'Abbâsî (Abbas nâme)*, s. 160ve 255.

⁴⁹ Mirza Refî'a- Daniş Pejuh, *Düstûr'ül Mülûk*, s. 428.

⁵⁰ Floor, *Divan ve Kuşun dar Asr-ı Safavi*, s. 159.

⁵¹ Mirza Refî'a- Daniş Pejuh, *Düstûr'ül Mülûk*, s. 88.

⁵² Laurence Lockhart- Mustafa Kuli İmâd, *İnkıraz-ı Silsiley-ı Safaviye ve Eyyam-ı İstilay-ı Afagane dar İran* (Tahran: Taban, 1343), s. 53.

⁵³ Vahîd Kazvîni- Dehgülan, *Târîh-i Cihân'ârâ-yı 'Abbâsî (Abbas nâme)*, s. 296.

⁵⁴ Mir Mohammad Said Moşizi, *Tezkere- yi Safaviye-yi Kirman*, ed. Mohammad İbrâhim Bâstânî-yi Pârîzî (Tahran: Çaphane-yi Haydari, 1369), s. 221.

⁵⁵ C. Fleischer, "Allâhverdi Khan (2)", c. 1, s. 892.

⁵⁶ Della Valle, *Seyahatname*, s. 331-332.

⁵⁷ Iskender Bey Münşî Türkman, *Târîh-i Âlem'ârâ-yı 'Abbâsî*, ed. İrec Efşâr (Tahran: Amir Kabir, 1350), c. 2, s. 649.

politikalarında temel değişiklikleri işaret etmektedir. Zira bu zamana kadar beylerbeyleri genellikle Kızılbaş liderlerinden seçilmekteydi. Bu seçim, kölelerin yeni soyluluğunun temsilini göstermektedir. Roger Savory'ye göre, Allah Verdi Han İran'da kendi hanedanını kurmaya çalıştı.⁵⁸ Muhtemelen de bu, ölümünden sonra Fars'ın yönetiminin İmam Kulî Han'a verilmesini⁵⁹ ve diğer oğlu Davud Han'ın Karabağ Emirliği'ne ve Kaçarlar'ın reisliğine atanmasını sağladı.⁶⁰ Ancak sonunda, bu iki kardeşin elindeki iki stratejik vilayetin beylerbeyliği, İmam Kulî Han'ın konum ve statüsünden duyulan korku, özellikle Kaçarlar tarafından entrikalara yol açtı ve sonunda I. Abbas'ın halefi olan I. Şah Safî döneminde,⁶¹ onların öldürülmesine yol açtı.⁶²

Allah Verdi Han ve İmam Kulî Han döneminde, özellikle Şiraz şehrinde, Fars bölgesi siyasî, ekonomik ve ticarî açıdan önemli gelişmeler yaşadı. Bu durum, Hollandalı, Hintli, Çinli, İngiliz ve Arap tüccarlarının Fars yollarında faaliyet göstermelerine ve dolayısıyla ticaretin gelişmesini sağladı.

İmam Kulî Han'ın Fars Körfezi'ndeki Askerî Hareketleri

XVI. yüzyılın başlarında, Safevî döneminin başlamasından hemen önce, Portekiz güçleri Hürmüz Adası'nı ele geçirerek bölgenin kontrolünü ele almışlardı. Ancak, 1618'de Erivan Antlaşması'nın imzalanmasıyla İran ve Osmanlı arasındaki savaflara son verilmesi, Şah Abbas için Fars Körfezi'ndeki bu duruma müdahale etme fırsatı yarattı.

63

⁵⁸ Savory, *İran- I Asr- I Safavi*, s. 79.

⁵⁹ Rohrborn, *Nizam- ı İyalat dar Dore Safavi*, s. 14.

⁶⁰ Felsefi, *Zindegâni-yi Şâh 'Abbâs-ı Evvel*, c. 2, s. 93.

⁶¹ Türkman, *Zeyl- ı Tarîh-i Âlemârâ-yı Abbâsî*, s. 115.

⁶² Felsefi, *Zindegâni-yi Şâh 'Abbâs-ı Evvel*, c. 2, s. 239.

⁶³Portekizlilerin Fars Körfezi'ne girişi, İran için kötü zamanlardan birinde gerçekleşti. Yeni kurulan Safevî hükümeti doğuda Özbeklerle ve batıda Osmanlılarla mücadele ederken, güney İran sorunlarını çözmeye vakit bulamıyordu. Vosoki, Mohammad Bakir, *Tarih- ı Halîç- ı Fars ve Memalik- ı Hamcivar, Tahran 1384*, s. 119; Ayrıca Cambridge Tarihi'nden alıntı yaparak, Şah İsmâil'in ordusu, Çaldıran'da yenilgiye uğradıktan sonra Portekizlilere karşı savaşma ruhunu kaybetmişti ve Şah İsmâil'in denizde Portekizlilere karşı savaşmak için bir filosu yoktu. Bu nedenle, Portekiz'in Hürmüz üzerindeki kolonyal egemenliği kabul edildi. Portekizliler de Bahreyn Adası'nı Araplardan geri almayı ve Belucistan isyanını bastırmak için İran Şahı'na yardım etmeyi taahhüt ettiler. Laurence Lockhart, "European Contacts With Persia, 1350-1736", *The Camrdge History Of Iran* (Cambridge: Cambridge Univ, Laurence ersity Press, 2006), vol. 6, p. 380-381.

Portekiz Kralı tarafından İran'a gönderilen son elçi Garcia de Silva Figueroa ile I. Abbas, İspanya'nın Osmanlılar ile olan savaşında artık destek verme niyetinde olmadığını; ayrıca, Bahreyn ve Körfez'deki Portekiz faaliyetlerine kesinlikle izin vermeyeceğini de açıkça belirtti.⁶⁴ Bu beyan, İran ile Portekiz arasındaki askerî anlaşmazlıkların başlamasına yol açtı.

Körfez'deki askerî hareketler, Allah Verdi Han'ın komutası altında başladı. İlk olarak bu harekate karşı, Lar hükümdarı olan ve Portekizliler'in en önemli İranlı müttefiki İbrahim Han, karşı tedbirler almaya başladı. 1601'de Allah Verdi Han, Körfez'deki Portekizliler'in önemli üslerinden biri olan Gamrûn⁶⁵ Liman'ını kuşattı. Ancak limanın ele geçirilmesi, onun ölümü nedeniyle gerçekleşemedi. Aynı zamanda, İmam Kulî Han, Bahreyn'in yöneticisiyle yaşanan anlaşmazlıkları ve halkın memnuniyetsizliğini de kullanarak Portekizliler'e karşı bir zafer kazandı ve 1602'de Bahreyn'i fethetti.⁶⁶ Bahreyn'in geri alınması, İmam Kulî Han'ın, Portekizliler'in Körfez'deki işgal bölgelerini geri almak ve İran'ın bu bölgelerdeki egemenliğini yeniden tesis etmek için attığı ilk adımdı.

İmam Kulî Han, 1614 yılında babasının ölümüyle durdurulan Bandar Gamrûn'un ele geçirilmesi görevini üstlendi ve başarılı oldu. Limanın kontrolü ele geçirdikten sonra burada Şah Abbas adında yeni bir kale inşa ettirdi. Sonradan kalenin adı Bandar Abbas olarak değiştirildi.⁶⁷ Bu limanın ele geçirilmesi, Portekizliler'i Fars Körfezi ve Umman Denizi'nden çıkarmak için atılan ikinci adım olmuştu. Liman, bölgedeki Portekizliler'in ticareti için önemli bir geçiş noktasıydı. Bandar Abbas'ın kontrol altına alınmasıyla İran, Kiş Adası'ndan Hürmüz'e kadar iletişim yollarını da kontrol altına almayı başardı.⁶⁸ Bu şekilde, Hürmüz Boğazı tamamen İran'ın kontrolü altına girdi.

Portekiz'in üçüncü ve en büyük yenilgisi, İmam Kulî Han'ın kuvvetleri tarafından 1622'de, onların tamamen Hürmüz boğazı ve Kiş Adası'ndan

⁶⁴ García de Silva Figueroa, *Seyahatname*, çev. Kulamrıza Samii (Tahran: Naşr- ı No, 1363), s. 475.

⁶⁵ Davut Dursun, "Benderabbas", (İstanbul: DİA, TDV Yayınları, 1992), c. 5, s. 433-434.

⁶⁶ Türkman, *Târîh-i Âlem'ârâ-yı Abbâsî*, 1350, c. 2, s. 615.

⁶⁷ Iskender Bey Münşî Türkman, ed. İrec Efşâr (Tahran: Amir Kabir, 1350), c. 3, s. 980.

⁶⁸ Arnold Wilson, *Macmu'a Vakayık' Tarihi ve Gozarîş- ı Nizami- yı Haliç- ı Fars az Kadimatarin Azmene ta Evayıl- ı Karn- ı Bistom*, çev. Mohammad Sa'idi (Tahran: Farhumand, 1310), s. 108-109.

çıkarılması ile sonuçlandı. Bu savaşta, İngiliz deniz kuvvetleri de İran ordusuna destek verdi.⁶⁹ İngilizler, İran'dan daha fazla ticarî imtiyaz elde etmek ve doğu pazarlarındaki hedefleri için Portekiz'e karşı kendi gemilerini hazırlamışlardı. İran ve İngiltere'nin Portekiz'e karşı ortak düşmanlığı, bu iki gücü birbirine yaklaştırdı ve nihayetinde Hürmüz'e ortak bir saldırı ile Portekiz mağlup edildi.⁷⁰

İmam Kulî'nin üç bin kişilik ordusunun hareketinin başlangıcı, İngiliz gemileri tarafından Bender Abbas'tan Keşm Adası'na doğru yapıldı.⁷¹ Keşm Adası, Portekiz askerlerinin içme suyu ve temel ihtiyaçlarını sağladığı tek ada olarak ellerinde kalmıştı.⁷² İmam Kulî'nin askerleri, Hürmüz Adası'na varışlarının ardından pozisyonlarını sağlamlaştırdılar ve şehri ele geçirdiler.⁷³ Portekizliler, şehirden kaleye çekildiler ve savunmaya hazırlandılar. General Şah Kulu Bey 200 askerle birlikte kale surlarından birini kontrolü altına aldı. Diğer yandan, İngiliz topçu atışları Portekiz askerlerinin savunma mevzilerine ciddi zararlar verdi ve iki Portekiz gemisini batırıldı.⁷⁴ Kale birkaç gün kuşatıldıktan sonra, Portekizliler 200 bin tümen İran parası ve yıllık 140 bin Portekiz Eskodo'sunu İran hükümetine ödeyerek barış talebinde bulundular da talepleri reddedildi. Zira İmam Kulî, Portekiz'in barış teklifinin, Hindistan'dan yardım kuvvetlerinin gelmesi için zaman kazanma amaçlı olduğuna inanıyordu.⁷⁵ Sonunda İmam Kulî'nin kuvvetleri kale duvarlarını yıktı ve kale ele geçirildi.⁷⁶ Portekizliler resmen mağlubiyeti kabul etti ve Hürmüz Adası'ndan çıkartıldı.⁷⁷ Hürmüz'ün kuşatılması ve fethi toplam yetmiş gün sürdü.⁷⁸ Daha sonra, 1625'te Portekizliler

⁶⁹ Türkman, c. 3, s. 681.

⁷⁰ Türkman, c. 3, s. 981.

⁷¹ Hanbaba Beyânî, *Tarih- ı Nizami-yi İran: Cenghayı- devre-yı Safaviye* (Tahran: Sitad- ı Büzürg- ı Artıştaran, 1353), s. 520.

⁷² Wilson, *Macmu'a Vakayık' Tarihi ve Gozarış- ı Nizami- yı Haliç- ı Fars az Kadimitarin Azmene ta Evayıl- ı Karn- ı Bistom*, s. 108-109.

⁷³ Figueroa, *Seyahatname*, s. 483.

⁷⁴ Beyânî, *Tarih- ı Nizami-yi İran: Cenghayı- devre-yı Safaviye*, s. 522; Nasrullâh Felsefi, *Tarih- ı Ravabit- ı İran ve Avrupa dar Devre- yı Safaviye* (Tahran: İran, 1316), s. 82.

⁷⁵ Felsefi, *Tarih- ı Ravabit- ı İran ve Avrupa dar Devre- yı Safaviye*, 83.

⁷⁶ Figueroa, *Seyahatname*, 484.

⁷⁷ Türkman, c. 3, s. 983.

⁷⁸ Chardin, *Seyahatname*, c. 8, s. 450.

Hürmüz'ü tekrar ele geçirme girişiminde bulunsalar da başarısız olundu.⁷⁹

1622'deki Hürmüz'ün fethi, Safevî döneminin önemli olaylarından biri olarak kabul edilmiş ve "İran'ın Güney Körfezi'nde yeniden güçlenme ve hakimiyet dönemi"⁸⁰ olarak adlandırılmıştır. Bu zaferle, 120 yıllık Portekiz egemenliği dönemi Güney Körfezi'nde sona ermiştir. İran'ın resmi takviminde, bu tarih (29 Nisan) "Ulusal Fars Körfez Günü" olarak adlandırılmıştır.

İmam Kulf Han'ın Fars Körfezi Politikalarının Neticesi

Hürmüz'ün fethiyle İran, sadece Portekiz'in sömürgecilik faaliyetlerine son vermekle kalmamış, aynı zamanda Hürmüz'ün tüm ayrıcalıklarını da almıştır. Özellikle, Portekiz için adeta "bir gümüş nehir" olan Hürmüz gümrüğü, İran'ın bölgedeki önemli ekonomik kazanımlarından biri olmuştur.⁸¹

Portekiz'in asıl hedefi, Fars Körfezi'nin mutlak kontrolünü ele geçirerek Asya ticaretini ve bölgedeki hakimiyetlerini sağlamaktır.⁸² Bu hedefe ulaşmak için, Hindistan'daki Goa Limanı, Uzak Doğu'daki Makao ve Fars Körfezi'ndeki Hürmüz gibi bölgeler mutlaka kontrol altına alınmalıydı. Bunlar arasında Hürmüz, Portekiz'in tüm Asya ve Doğu Afrika sahillerindeki ticareti için kritik bir öneme sahipti.⁸³ Ancak, İspanya'nın Portekiz'i ele geçirmesiyle Hürmüz üzerindeki politikalar değişti. İspanya'nın Fars Körfezi politikası, daha ziyade Akdeniz'e odaklanırken, Portekiz'in yukarıda işaret edilen politikalarının artık bir önemi kalmamıştı.⁸⁴

Öte yanda, İngiltere lehine sonuçlanan bir durum ortaya çıktı. İngilizler'in İran'la yaptığı ittifak neticesinde, Fars Körfezi'ndeki deniz

⁷⁹ Savory, *İran- İ Asr-İ Safavi*, 114.

⁸⁰ Willem Floor, *The Persian Gulf: Apolitical and Economic History of five Port Cities, 1500-1730* (Washington: Mage Publishers, 2006), 233-235.

⁸¹ Mehdi Aga Muhammed Zancani, *Asnad- ı Revabit- ı Tarihi- yi İran ve Portikal: Salha-yı 1500'ta 1750* (Vizaret- ı Umur- ı Hariciye: Taban, 1382), 7.

⁸² Roger M. Savory- John Barrett Kelly, *Haliç- ı Fars az Devran- ı Bastan ta Avahir- ı Karn- ı 18*, çev. Hasan Zangene (Kum: Hamsaye ve Merkez- ı Buşehr Şınası, 1376), s. 43.

⁸³ Aga Muhammed Zancani, *Asnad- ı Revabit- ı Tarihi- yi İran ve Portikal: Salha-yı 1500'ta 1750*, s. 36.

⁸⁴ Graça Almeida Borges, "The Iberian Union and the Portuguese Overseas Empire, 1600-1625: Ormuz and the Persian Gulf in the Global Politics of the Hispanic Monarchy", *e-JPH 12/2* (2014), p. 1-26.

ticareti kolaylaştı. Bunun yanı sıra, İran'ın ulaşım ağının genişlemesi⁸⁵ ve Bandar Abbas'ın ticaret merkezi haline gelmesi,⁸⁶ İran'ın ekonomik gücünü artırıp kontrolünü sağlamlaştırdı. Ancak bu durum, İran'ı İngiliz ticaretine daha fazla bağımlı hale getirdi ve siyasi karışıklıklara zemin hazırladı. Yaklaşık bir buçuk yüzyıl boyunca Fars Körfezi kıyılarında yer alan Bandar Abbas, Doğu Hindistan Şirketi'nin en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur.⁸⁷

I. Abbas ve İmam Kulî Han'ın ölümleri, Safevî Devleti'nin zayıflamasına ve Fars Körfezi'ndeki siyasî kontrolün yeni rakiplerin eline geçmesine yol açtı.⁸⁸ Bu durum, Safevî Devleti'nin tarihsel sürecini ve bölgedeki güç dengesini önemli ölçüde etkiledi.

Sonuç

Gürcüler'in Safevî Devleti'ne entegrasyonu, devletin askerî ve siyasî yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. "Şahın Kulları" olarak bilinen Gürcü, Çerkes ve Ermeniler'den oluşan düzenli ordu, Safevî Devleti'ne önemli bir güç katmıştır. Bu grup, doğrudan I. Abbas'a bağlı olarak faaliyet göstererek, Fars Eyaleti'nin yönetimi gibi kritik görevlerde başarılar elde etmiştir.

Gürcü asıllı liderler Allah Verdi Han ve oğlu İmam Kulî Han'ın önderliğinde Fars Eyaleti'nin Portekiz-İspanya egemenliğinden kurtarılması, Safevî Devleti'nin deniz aşırı ticaret yollarına erişimini ve bölgesel güç dengesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu başarı, Safevî Devleti'nin askeri kapasitesini ve siyasî manevra kabiliyetini arttırarak merkezi otoritenin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

İmam Kulî Han'ın Portekiz'e karşı politikası ve İngilizler ile ittifakı, Safevî Devleti'nin dış politikasının esnekliğini ve pragmatizmini

⁸⁵ Bâstânî-yi Pârîzî, *Siyaset ve İktisat-ı Asrı Safevî*, 99-100.

⁸⁶ Tavernier, *Seyahatname*, 689.

⁸⁷ Wilson, *Macmu'a Vakayık' Tarihi ve Gozarîş- ı Nizami- yı Haliç- ı Fars az Kadimitarin Azmene ta Evayıl- ı Karn- ı Bistom*, s. 119; Savory- Kelly, *Haliç- ı Fars az Devran- ı Bastan ta Avahir- ı Karn- ı 18*, s. 61; Mohammad Bakir Vosoki, "Cabeca- i Kudret-hayı Siyasî ve İçtimai dar Haliç- ı Fars az Sokut- ı Hürmüz ta Sokut- ı İsfahan", *Naşriye- ı Farhan*, 56 (1384), s. 185-215.

⁸⁸1630'da İran'ın desteğiyle Portekizliler'den Maskat'ı geri alan Ya'rubîler, Hindistan, Doğu Afrika kıyıları ve Zengibar'la ticaretlerini genişletme yolunda bu liman şehri bir üs olarak kullandılar. Ayr. bkz; Casim Avcl, "Ya'rubîler", (İstanbul: DİA, TDV Yayınları, 2013), c. 43, s. 335-336 ve Mustafa L Bilge, "Maskat" (Ankara: DİA, TDV Yayınları, 2003).c. 28, s. 77-78

göstermektedir. Bu ittifakla bir yandan Doğu Hindistan Şirketi'nin bölgedeki faaliyetleri artmış, diğer yandan Safevî Devleti ticarî-siyasî ilişkiler bağlamında yeni fırsatlar yakalamıştır. Ancak çok geçmeden, I. Abbas ve İmam Kulî Han'dan sonra Safevî hükümetinin zayıflaması ve İngiltere'nin Fars Körfezi'ndeki egemenliğinin artması, Gürcüler'in katkılarının uzun vadede sürdürülebilirliği konusunda soru işaretleri yaratmıştır.

Gürcüler, Safevî Devleti'nde sadece bir denge unsuru olmanın ötesinde, devletin askerî ve siyasî yapısında kalıcı değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler, Safevî Devleti'nin tarihsel süreçteki gelişimini ve dış politikadaki dinamiklerini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Kaynakça

Aga Muhammed Zancani, Mehdi. *Asnad- ı Revabit- ı Tarihi- yi İnan ve Portikal: Salha-yı 1500'ta 1750*. Vizaret- ı Umur- ı Hariciye: Taban, 1382.

Avcl, Casim. "Ya'rubîler". 335-336. İstanbul: DİA, 2013.

Bâstânî-yi Pârîzî, Mohammad İbrâhim. *Siyaset ve İktisat-ı Asrı Safevî*. Tahran: Saffalîşâh, 1362.

Beyânî, Hanbaba. *Tarih- ı Nizami-yi İnan: Cenghayı- devre-yı Safaviye*. Tahran: Sitad- ı Büzürg- ı Artîştaran, 1353.

Borges, Graça Almeida. "The Iberian Union and the Portuguese Overseas Empire, 1600-1625: Ormuz and the Persian Gulf in the Global Politics of the Hispanic Monarchy". *e-JPH* 12/2 (2014), 1-26.

C. Fleischer. "Allâhverdî Khan (2)". 1/892. New York: İranica, 1985.

Chardin, Jean, *Seyahatname*. çev. Mohammad Abbasi. Tahran: Amir Kabir, 1335.

Della Valle, Pietro. *Seyahatname*. çev. Şüca'üdin Şifa. Tahran: İlimi ve Farhangî, 1306.

Felsefî, Nasrullâh. *Tarih- ı Ravabit- ı İnan ve Avrupa dar Devre- yı Safaviye*. Tahran: İnan, 1316.

Felsefî, Nasrullâh. *Zindegânî-yi Şâh 'Abbâs-ı Evvel*. Tahran: Tahran Üniversitesi, 1344.

Figueroa, García de Silva. *Seyahatname*. çev. Kulamrıza Samii. Tahran: Naşr- ı No, 1363.

Floor, Willem. *Divan ve Kuşun dar Asr-ı Safavi*. çev. Kazım Firuzmand. Tahran: Agâh, 1387.

Floor, Willem. *The Persian Gulf: Apolitical and Economic History of five Port Cities, 1500-1730*. Washington: Mage Publishers, 2006.

Hacigi İsfahani, Muhammed Mâ'sûm. *Hulâşatü siyer: Tarih- ı Ruzgar- ı Şah Safî Safavi*. Tahran: İlmi, 1368.

Kaempfer, Engelbert. *Safarname- yı Kaempfer be İran*. çev. Keykavus Cihandari. Tahran: Harezmi, 1363.

Lockhart, Laurence. "European Contacts With Persia, 1350-1736". *The Cambridge History Of Iran*. 6/373-409. Cambridge: Cambridge Univ, Laurence ersity Press, 2006.

Lockhart, Laurence- İmâd, Mustafa Kuli. *İnkıraz-ı Silsiley-ı Safaviye ve Eyyam-ı İstilay-ı Afagane dar İran*. Tahran: Taban, 1343.

Mar'şî-Yî Safavi, Mohammad Halil bin Dâvûd. *Mecmau't-Tevârîh: Dar Tahih- ı İnkıraz- ı Safaviye ve Vakay-ı Baa'd ta Sal- ı 1207 Hicri Kamari*. ed. Abbas İkbâl. Tahran: Sanâi ve Tahuri, 1362.

Mirza Refî'a- Daniş Pejuh, Mohammad Taki. *Düstûr'ül Mülûk*. Tahran: Macale-yı Danişkede-yı Edebiyat, 1347.

Mirza Samî'a. *Tezkiret'ül-mülûk*. ed. Muhammed Dabîr-Siâkî. Tahran: Muhammed Dabîr-Siâkî, 1332.

Moşizi, Mir Mohammad Said. *Tezkere- yı Safaviye-yi Kirman*. ed. Mohammad İbrâhim Bâstânî-yi Pârîzî. Tahran: Çaphane-yi Haydari, 1369.

Mulyani, Said. *Caygah- ı Gorciha dar Tarih ve Tamadün- i İran*. İsfahan: Yıkta., 1379.

Nasîri, Mirza Ali Naki. *Elkab u Mevacib-i Dovre-i Selatin-i Safeviyye*. ed. Yusuf Rahimlu. Meşhed: Daneşgah- ı Firdevsî, 1371.

Rohrborn, Klaus-Michael. *Nizam- ı İyalat dar Dore Safavi*. çev. Keykavus Cihandari. Tahran: İlmi ve Farhangi, 1383.

Sanson, Nikola. *Sefernâme-yi Sanson Vaz-i Kişver-i Şâhenşâhi-yi Îrân Der Zemân-i Şâh Suleymân-i Safevî*. çev. Taki Tefezzulî. Tahran: İbn Sinâ, 1346.

Savory, Roger M. *İran- ı Asr-ı Safavi*. çev. Kambiz Azizi. Tahran, 1389.

Savory, Roger M.- Karamustafa, Ahmet T. "Esmâ'îl ı Safawî". 8/628-636. New York: İranica, 2012.

Savory, Roger M.- Kelly, John Barrett. *Haliç- ı Fars az Devran- ı Bastan ta Avahir- ı Karn- ı 18*. çev. Hasan Zangene. Kum: Hamsaye ve Merkez- ı Buşehr Şinasi, 1376.

Sümer, Faruk. "Abbas I". 1/17-19. İstanbul: DİA, 1988.

Şamlu, Vali Kuli bin Davud Kuli. *Kısas-ül Hâkânî*. ed. Seyid Hasan Sadat Nasîri. Tahran: Vezart-ı Farhang ve Irşad- ı İslami, 1371.

Tavernier, Jean Baptiste. *Seyahatname*. ed. Hamid Şirani. çev. Abutürab Nuri. İsfahan: Kitabhane Sanai ve Kitabfuruşi Taiid-ı İsfahan, 1363.

Türkman, Iskender Bey Münşî. *Târîh-i 'Âlem'ârâ-yı 'Abbâsî*. ed. İrec Efşâr. 3 Cilt. Tahran: Amir Kabir, 1350.

Türkman, Iskender Bey Münşî. *Târîh-i 'Âlem'ârâ-yı 'Abbâsî*. ed. İrec Efşâr. Tahran: Amir Kabir, 1350.

Türkman, Iskender Bey Münşî. *Zeyl- ı Tarîh-i Âlemârâ-yı Abbâsî*. ed. Ahmed Soheili Hânsârî. Tahran: İslamiye, 1317.

Türkman, Iskender Bey Münşî. ed. İrec Efşâr. 3 Cilt. Tahran: Amir Kabir, 1350.

Vahîd Kazvînî, Mohammad Tâhir- Dehgûlan, İbrahim. *Târîh-i Cihân'ârâ-yı 'Abbâsî (Abbas nâme)*. Irak: Kştabfuruşi- ı Davudi (Ferdosi-yi Sabık), 1329.

Vâle İsfahânî Kazvînî, Mirza Muhammed Yusuf. *Huld-i Berîn: İran dar Ruzgar- ı Safaviyan*. ed. Mîr Hâşim Muhaddis. Tahran: Bonyad- ı Movkufat-ı Doktor Mahmud Efşâr, 1372.

Vosoki, Mohammad Bakir. "Cabeca- i Kudret-hayı Siyasi ve İçtimai dar Haliç- ı Fars az Sokut- ı Hürmüz ta Sokut- ı İsfahan". *Naşriye- ı Farhan* 56 (1384), 185-215.

Wilson, Arnold. *Macmu'a Vakayık' Tarihi ve Gozarîş- ı Nizami- yı Haliç- ı Fars az Kadimitarin Azmene ta Evayıl- ı Karn- ı Bistom*. çev. Mohammad Sa'idi. Tahran: Farhumand, 1310.